

'De wereld waar ik buiten sta' door Hanny Michaelis

Oorlogsdagboek, 1942 - 1945

Hanny Michaelis werd in 1922 in Amsterdam geboren in een liberaal joods gezin. Ze overleed in 2007, ook in Amsterdam. Ze behaalde in 1941 haar eindexamen op het Vossius-gymnasium. Haar verzamelde dagboeken over de laatste jaren op het gymnasium, 1940 - 1941, zijn uitgegeven onder de titel *Lenteloos Voorjaar*, en onlangs ook op deze website besproken.

In de crisistijd hadden haar vader én haar moeder zo goed mogelijk voor inkomen gezorgd. Toch werd dat uiteindelijk onmogelijk, zodat ze van de steun moesten leven. Haar vader was als 17-jarige conservatoriumstudent uit het Duitse Königsberg (nu Kaliningrad, Rusland) naar Nederland gekomen, omdat hij hier voor de hoedenfabriek van familie kon komen werken. Duitsland bevond zich immers in een diepe crisis. Later zal hij zijn dochter Hanny leren pianospelen. We lezen in de dagboeken hoeveel ze van zijn spel houdt en hoe ze samen vierhandig spelen. Hij brengt ook zijn liefde voor literatuur op haar over, zodat ze op de lagere school al begint met gedichten schrijven. Met haar Amsterdamse moeder, Gonda Michaelis, kibbelde Hanny vaak, omdat die vond dat ze niet zo gemakzuchtig moest zijn. Later begreep ze pas, hoeveel ze van haar moeder hield.

Het vervolg van de dagboeken in *De wereld waar ik buiten sta* begint op 1 januari 1942, wanneer ze gaat inwonen bij het gezin van de schrijfster Jeanne van Schaik-Willink. Door kost en inwoning mét een inkomentje, kan ze haar ouders financieel bijstaan. Op zondag is ze vrij en 'thuis'.

Er worden steeds meer joden zogenaamd 'tewerk gesteld' in Duitsland, maar haar ouders lijken daarvoor niet in aanmerking te komen. Wanneer Hanny wordt opgeroepen om zich als jodin te melden, helpen vrienden haar met onderduiken. Ze zal haar ouders niet meer terugzien, want die worden toch afgevoerd. Ze denken dat ze gaan werken, en dat hoopt Hanny ook. Ze hoort pas na de oorlog dat haar ouders meteen op de avond van aankomst in Sobibor zijn vergast.

Wat in de dagboeken van Hanny Michaelis meteen opvalt is de soepele, heldere manier van schrijven.

Ze is 19 jaar en heeft moeite met haar rol als dienstmeisje voor dag en nacht, wetend dat zij een hogere schoolopleiding heeft dan de kinderen in dat gezin. Het is krenkend en zwaar voor haar dat ze meestal niet welkom is bij bezoeken van schrijvers en andere kunstenaars, terwijl ze wel achter de schermen zorgt en versnaperingen binnenbrengt. Ze verlangt naar kennismaking met deze mensen en naar goede gesprekken en uitwisseling, maar ze hoort er niet bij, ze staat erbuiten. Wel wordt ze hevig verliefd op de getrouwde professor Nico Donkersloot, die daartoe aanleiding gaf, maar hij maakt haar duidelijk dat het niets gaat worden.

In de onderduik gaat ze van adres naar adres. Overal als dienstmeisje, met haar aangenomen naam op een vervalst paspoort. In haar jeugdigheid levert ze in haar dagboeken harde kritiek op wat ze 'dom' vindt in mensen.

Ze went aan het harde, huishoudelijke werk en gaat daar zelfs van genieten. Ze hoopt op een snel huwelijk, waarin ze die verworven hoedanigheden zal kunnen gebruiken. Wanneer ik dat lees, beseft ik hoe deze wens anno 2018 anders is ingekleurd. Er zijn wel jongens op wie ze verliefd zou kunnen worden, maar ze beseft tegelijkertijd dat dat is uit gebrek aan keuze, zodat ze afstand houdt.

Op alle onderduikadressen komt ze bij diep gelovige christenen. Dat valt haar zwaar, want ze kán niet op die manier geloven, hoezeer ze ook de waarde van het gedachtegoed inziet. Wel ontdekt ze de geweldige verhalen en taal uit de bijbel. En ze beseft hoe deze mensen hun leven op het spel zetten om haar en anderen te laten onderduiken. Als ze ernaar vraagt, krijgt ze ten antwoord, dat het vanuit hun christelijke plicht is. Dat kan ze niet begrijpen. Ze zou zo graag verbondenheid willen voelen en mist haar ouders, die als enigen in de hele wereld van haar houden en bij wie ze zonder enig voorbehoud hoort. Wanneer ze tegen het eind van de oorlog even denkt over bekering, houdt een door haar gerespecteerde dominee haar tegen en raadt haar aan om te wachten tot het vrede is.

Wat vooral opvalt in wat ze schrijft is hoe ze haar eigen gedrag en dat van anderen onder de loep neemt en overpeinst. Hoe ze afstand kan nemen van wat ze als haar recht voelt, en hoe ze de realiteit onder ogen ziet en er het beste van maakt.

Gelukkig stond in bijna alle huizen wel een piano, waar ze op mocht spelen. Dat deed ze dan ook dagelijks, wat regelmatig tot irritatie leidde bij de bewoners.

Het is frappant hoe snel het dwepende meisje naar de achtergrond verdwijnt. Dat komt nog wel eens terug, wanneer ze fantaseert in haar dagboek, afgeschermd van de realiteit van haar dagelijkse leven. Ze verlangt naar overgave aan een man van haar keuze. Intussen komen almaar berichten binnen over de snel eindigende oorlog, terwijl je als lezer weet hoe lang dat nog gaat duren. In februari 1945 zijn er nog razzia's op mannen in Leiden, waar ze dan verblijft.

Het is onverdraaglijk dat het dagboek ineens eindigt. Er komt dan: "*Wat volgde*", waarin staat dat Hanny Michaelis op 7 augustus 1945 pas begon met opnieuw een dagboek bij te houden. Maar de manier van schrijven is daar veranderd. Het is een samenvatting van de situatie geworden. Niet dat je die gegevens niet verslindt, want je wilt weten hoe het verder ging en hoe ze terug kwam naar een gewoon leven. Alleen, dat gewone leven bestond niet meer. Het is een anticlimax, zoals die er in de realiteit ook zal zijn geweest.

Met alle hoop en verlangens komt ze terecht bij haar ouderlijk huis, waar andere mensen tussen de spullen van haar ouders (dus van haar) wonen en waar een nauwelijks bedekte vijandigheid heerst. Maar ze komt ook bij een linnenkast van een betrouwbaar iemand, die alle lakens heeft bewaard en die beslist wil dat ze die allemaal meeneemt, al heeft Hanny nauwelijks een bed om ze op te gebruiken. Er heerst veel onverschilligheid.

Van de dagelijks nodige, moeilijke aanpassing komen we bij het grotere overzicht, dat afstandelijker voelt en dat ook is. Er is niemand bij wie ze onvoorwaardelijk hoort. Het achterliggende gevaar is weg. De urgentie van zwijgen en gehoorzaamheid is verdwenen. Hanny Michaelis gaat in de chaotische vrijheid, die wat kaal overkomt, op zoek naar wie er

in leven zijn, waar ze kan verblijven en hoe ze haar brood kan gaan verdienen. En dat maken we niet meer mee in haar intieme schrijfstijl. Zij gaat haar eigen leven leren leiden en wij kijken niet meer vrijwel dagelijks mee.

Dat gemis is wennen!!

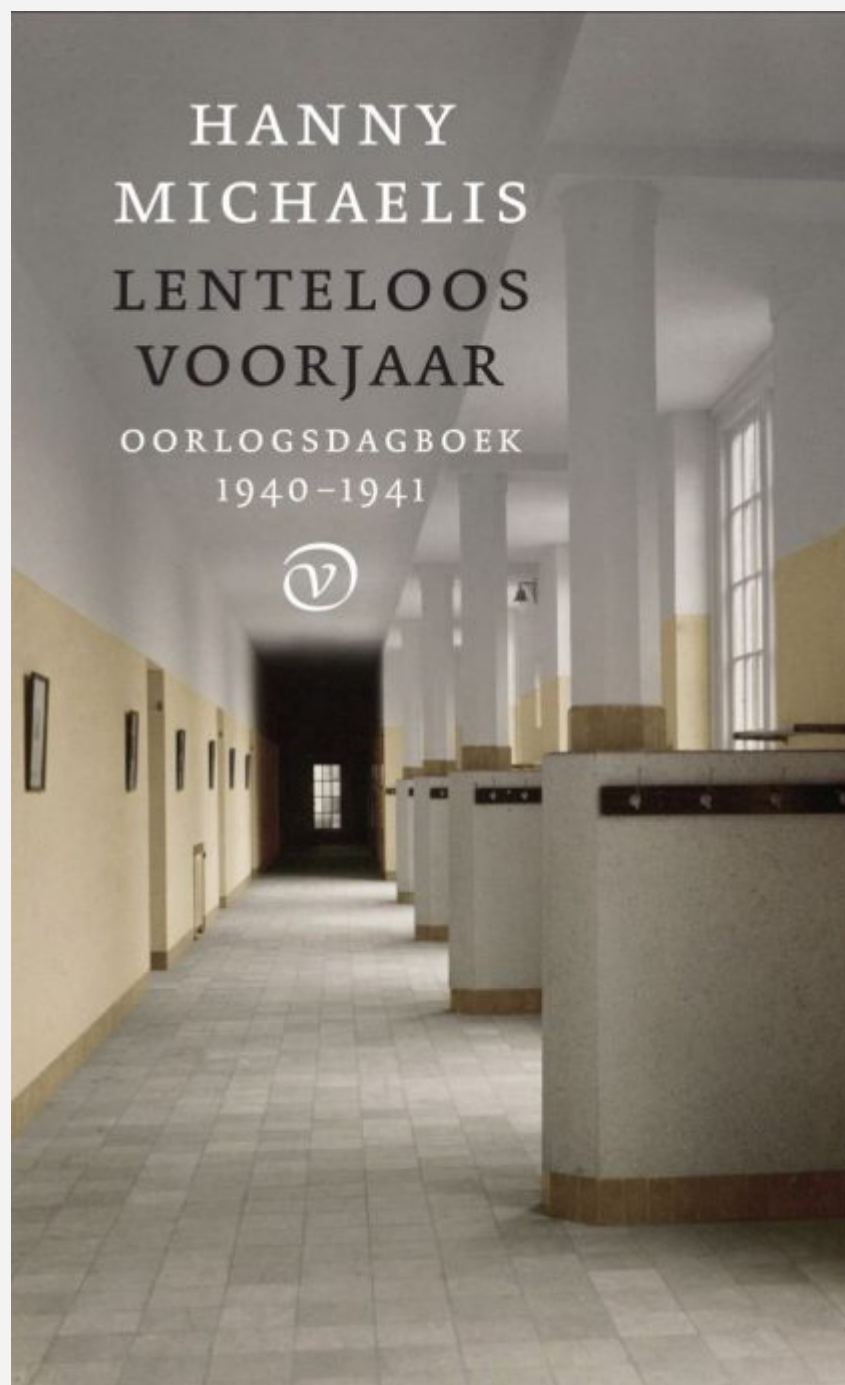
Uitgeverij Van Oorschot, 2017

Pagina's 1060

ISBN 978 9028 261 815

Recensie door Maud Ockers, juli 2018

'Lenteloos Voorjaar' door Hanny Michaelis

Deel 1 Oorlogsdagboek 1940 - 1941

De dagboeken van dichteres Hanny Michaelis, deel 1 van 1940 tot 1942 en deel 2 van 1942 tot 1945, zijn van een unieke

schoonheid en intensiteit.

Dit is de recensie van deel 1.

Hanny Michaelis (1922-2007) schreef – dag in dag uit – over de gebeurtenissen die haar overkwamen, over haar reacties en haar eigen gedrag. Vanaf het beginschrift word je haar wereld van jong meisje ingetrokken, in Amsterdam aan de rand van de stad, in de Rivierenbuurt, in de chaotische eerste oorlogsdagen: vliegtuiggeronk, angst voor de bommen, slapeloosheid door het nachtelijk afweergeschut, de zoeklichten en de onheilspellende sirenes. Waar komen die bommen neer? Welke huizen in de Rivierenbuurt worden getroffen? Boven doelwit Schiphol zijn rookwolken. Ook 'Friendly Fire' (van de Engelsen) is vernietigend.

Hanny zit in de 5^e klas van het Vossius Gymnasium. Op 20 mei begint de school weer. Ze schrijft: 'Het was wel gezellig op school', om een bladzijde verder te schrijven: 'Het aantal zelfmoorden stijgt onrustbarend, er komen steeds nieuwe bij.' Het Joodse gezin Michaelis is van slag, die eerste dagen in mei '40, maar ze herpakken zich. Ze doen zo gewoon mogelijk, een houding van psychisch overleven.

Hanny is enorm belezen voor haar leeftijd; ze leest veel Nederlandse, Duitse, Engelse en Franse literatuur en gedichten. Ze schrijft wat ze ervan vindt, heeft mooie overwegingen en houtsnijdende vergelijkingen met andere dichters en schrijvers. Ze speelt piano en krijgt les van haar vader, Alfred Michaelis, geboren in 1889 in Königsberg, die werd opgeleid tot concertpianist. Toen zijn vader stierf moest hij van het conservatorium af. Hij kon bij een oom in Amsterdam, die een hoedenfabriek had, een baantje krijgen, wat in die tijd in Duitsland niet meer mogelijk was. Hij hield het niet vol. In Amsterdam treedt hij wel eens op als pianist, maar is niet bestand tegen plankenkoorts. Hanny's moeder Gonda werkte aanvankelijk als administratrice, maar werd eind jaren '20 vanwege de crisis ontslagen. De ouders van Hanny hebben altijd financiële problemen. Puber Hanny noemt ze afstandelijk 'het ouderpaar'.

Hanny is verliefd, op dezelfde jongen als haar beste vriendin. Ze durft die jongen niet te benaderen, het is liefde vanuit de verte, want de jongen weet van niks. Ze observeert voortdurend waar hij is, wat hij doet en of hij haar of haar vriendin ziet. Het klinkt obsessief, maar het is ook aandoenlijk en interessant hoe veel energie ze in die verliefdheid stopt en hoe weinig het haar oplevert, behalve mooi proza! Later wordt ze verliefd op haar leraar Nederlands, D. Binnendijk. Ze adoreert de man en wil graag horen wat hij van haar gedichten vindt. Binnendijk dicht zelf ook. Hanny is er, ondanks haar verliefdheid, kritisch over. Binnendijk stimuleert haar proza te schrijven, en als ze zegt dat ze een dagboek bijhoudt, antwoordt hij dat het een uitstekende stijl- en analyseoefening is. In haar dagboek doet ze haar best mooi te schrijven over de natuur waar ze vanuit het appartement van haar ouders op uitkijkt: de rivier de Amstel, de weilanden, de bomen en de bosjes, de luchten in de seizoenen, de lichtval, het weer.

Hanny neemt zichzelf genadeloos onder de loep. Ze vindt dat ze een minderwaardigheidscomplex heeft. Ze wordt geteisterd door haar slechte eigenschappen, zoals botheid, ze vindt zichzelf onaardig, lui en asociaal; ze heeft een 'zwakheid', die dermate ernstig is, dat hij niet benoemd wordt. Ze heeft maar één goede eigenschap: 'Ze kan aardig dichten.'

Ze bespreekt haar gedrag en haar slechte eigenschappen met haar ouders. Beide ouders zijn zeer kritisch ten opzichte van Hanny, er is nauwelijks iets wat ze goed doet. Een gebruikelijke houding van ouders uit die tijd, die het noodzakelijk vinden hun kinderen steeds op hun fouten te wijzen, zodat ze die kunnen overstijgen. Hanny zelf beoordeelt 'het ouderpaar' ook heel scherp. Met haar vader kan ze het nog wel vinden, in de muziek en in de (Duitse en later Nederlandse) literatuur, maar met moeder blijft het moeizaam. Pas tegen de tijd dat ze het huis uit gaat (moet gaan) wordt de relatie met haar moeder beter.

Hanny is een eigenzinnig meisje, een zich ontwikkelende persoonlijkheid. Na haar diploma gymnasium en twee oorlogsjaren zijn de kansen voor haar op een universitaire studie of een behoorlijke baan verkeken. Joodse mensen krijgen geen banen meer. Joodse mensen worden niet meer toegelaten tot de universiteit.

Hoewel zowel het ouderpaar als Hanny proberen de moed erin te houden, brokkelt hun vertrouwen in de situatie van hun Joodse gezin langzaam af. Schokkend zijn de maatregelen tegen Joodse mensen, die hun leven voortdurend verengen en bedreigen. Tenslotte zal Hanny op 2 januari 1942 uit huis gaan en dienstbode worden bij het gezin van schrijfster Jeanne van Schaik-Willink. Nogal schrijnend voor een gymnasiaste. Ze heeft het moeilijk haar vader en moeder achter te laten. Wat zal hun lot zijn?

Hanny Michaelis (1922 – 2007) was een Nederlands dichter. In 1947 trouwde ze met Gerard Reve, en scheidde in 1959 toen Reve met een man wilde leven. Ze bleven hun hele leven bevriend. Ze kreeg diverse prijzen voor haar dichtbundels: 1995 Anna Bijns Prijs, ook 1995 Sjoerd Leikerprijs, 1996 Jan Campertprijs. In 1996 verschenen haar Verzamelde gedichten en in 2002 haar jeugdherinneringen in proza, *Verst Verleden*. Ze dichtte tot 1971.

Uitgever Van Oorschot maakte van haar oorlogsdagboeken twee delen en gaf ze uit in dundruk edities van ongeveer 1000 bladzijden. Nop Maas, Nederlandse literatuurhistoricus (geboren 1949) heeft de twee delen 'bezorgd en geannoteerd,' waardoor de boeken verrukkelijk veel achtergronden en aanvullende informatie kregen over situaties die Hanny Michaelis zelf summier weergaf. Alle gedichten die zij zelf alleen vermeldde en niet uitschreef, staan in noten onder aan de pagina's. Deel 1 begint met een nuttige inleiding.

De titel is afkomstig uit dit gedicht van de jonge Hanny in de oorlogsjaren:

*Lenteloos voorjaar, uw bloemen verwaaien,
regens slaan neer en de hemel is oud.
Meedogenloos cynisch schreeuwen de kraaien
haat heeft zijn nest tussen bloesems gebouwd.
....
Lenteloos voorjaar, uw tuin werd woestijn.*

Dat was Hanny Michaelis: het wrange in schoonheid vervat.

Uitgeverij van Oorschot, 2013
Pagina's 942
ISBN 978 9028 242 166

Recensie Hannah Kuipers, november 2018

December (openings)nieuws

Beste leensters en andere belangstellenden,

Kennisinstituut Atria voor emancipatie en vrouwengeschiedenis gaat in december starten met een jaarlijkse Rosa Manus-lezing. Ze wil daarmee wetenschappelijke ontwikkelingen die relevant zijn voor het terrein van de vrouwen- en gendergeschiedenis vanuit een internationaal perspectief kritisch belichten. *Rosa Manus* (1881-1942) speelde een cruciale rol in de vrouwenkiesrecht-beweging en de vredesbeweging, zowel nationaal als internationaal. Met de lezingen wil Atria de herinnering aan Rosa Manus en de historische betekenis van haar werk levend houden.

Op 14 december houdt Francisca de Haan, hoogleraar in Boedapest, de eerste lezing met de titel ***Rosa Manus: Restoring to History a "Dutch Woman Leader" who Fell Victim to the Nazi's***. Deze lezing wordt in samenwerking met het Joods Historisch Museum georganiseerd.

Het is een eerbetoon aan een vrouw die van historische betekenis is geweest voor de ontwikkeling van de positie van vrouwen, zowel als politiek volwaardige burgers als in de geschiedwetenschap.

Meer info: <https://www.atria.nl/nl/agenda/rosa-manus-lezing>

De Britse schrijfster **A.S. Byatt** (Antonia Susan) is deze dagen in Nederland. Allereerst omdat zij op 8 december de Erasmusprijs krijgt uitgereikt. Ze ontvangt de prijs voor haar bijdrage aan het genre *Life Writing*, het actuele thema van dit

jaar. De inmiddels 80-jarige "Dame" Byatt wordt door de jury een geboren verhalenvertelster genoemd, met een scherp oog voor maatschappelijke verhoudingen. Ze schreef een omvangrijk oeuvre van tientallen (historische) romans, biografieën, korte verhalen en kritische essays over thema's als invloed van kunst op het leven, magie en werkelijkheid, en het conflict tussen ambitie en gezin. Veel van haar romans gaan over het schrijven van een biografie of over het doen van onderzoek — een eigen manier om 'Life writing' vorm te geven. Ze schrijft met veel plezier, verbeeldingskracht en een grote eruditie, en neemt lezers mee in de geschiedenis van het Europese denken. Haar bekendste werken zijn *Obsessie (Possession)*, *De biograaf*, *Het boek der kinderen* en de verhalenbundel *Sugar and other stories*

Rond de uitreiking van de Erasmusprijs is een gevarieerd activiteitenprogramma georganiseerd. Een aantal activiteiten zijn al geweest. Op 4 december interviewt Jeroen van Kan haar nog voor VPRO boeken en er komt uitgebreid aandacht voor haar in de Groene Amsterdammer.

Deze maand zijn twee vertalingen van haar werk verschenen: *Pauw en wijnrank*, een nieuw literair non-fictie boek over twee charismatische kunstenaars, dat in Engeland is uitgekomen rond haar 80e verjaardag; en een al oudere bundel *Klein zwart verhalenboek* met vijf verhalen die ze in 2003 heeft geschreven. Een recensie hierover is te vinden op onze

website: <http://vrouwenbibliotheek.nl/2016/11/11/klein-zwart-verhalenboek-door-a-s-byatt/>

Heel veel onlangs uitgebrachte titels

(Het is deze maand kadootjestijd..... soms roept het de vraag op of zoveel publicaties de kwaliteit van wat geschreven wordt ten goede komt.)

– In twee delen publiceert uitgeverij Van Oorschot het oorlogsdagboek van de Nederlandse dichteres *Hanny Michaelis* (1922-2007). Deze maand is het eerste deel uitgekomen, ***Lenteloos voorjaar*** over de jaren 1940-1942. In 2017 verschijnt het tweede deel *Stilstaand water* over de jaren 1942-1945. In haar nalatenschap werd na haar dood een groot aantal geschriften aangetroffen waarin ze dagboek aantekeningen had bijgehouden. Qua leeftijd zat ze tussen Anne Frank en Etty Hillesum in. Ze brengt middelbare schooltijd door met de dreiging van een (aanstaande) oorlog. Een korte biografie van haar leven: http://resources.huuygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Hanny_Michaelis

– *Eva Meijer* ontdekte bij toeval de vergeten vogelboeken (internationale bestsellers!) van violiste Len Howard, een vrouw die in 1938 in een klein huisje op het platteland verkiest. Daar leeft ze midden tussen de vogels met wie ze

een bijzondere band opbouwt, en uitgebreid observeert en bestudeert. *Eva Meijer* heeft delen van de verhalen van Len Howard verweven met eigen fictie in ***Het vogelhuis***.

Lenneke (van Savannah Bay) zei erover: *Een boek om de tijd voor te nemen*. In de sfeervolle verstilling komen vragen boven als: wat dreef Len Howard tot het radicale omgooien van haar leven, een leven buiten de gebaande paden? Wat zeggen de levensverhalen van koolmezen ons over de mensenwereld?

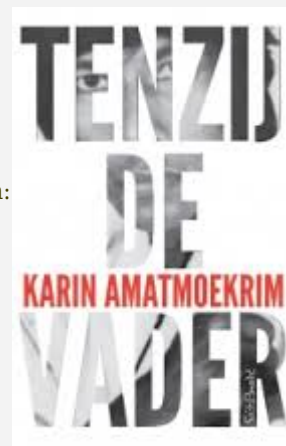

-In **Afscheidstournee** vertelt schrijfster en musicologe *Vrouwkje Tuinman* over leven, dood en nalatenschap van de geroemde en verguisde vioolvirtuoos Nicolò Paganini, die een hoogromantisch avontuurlijk leven leidde. Zijn onechte zoon en tegenpool Achille, die door zijn alleenstaande vader is opgevoed, staat voor het probleem waar de lijkst van zijn vader te laten na diens dood, omdat hij geen toestemming krijgt de 'duivelkunstenaar' te begraven. Was zijn vader echt zo slecht of verdient hij eerherstel? Een raak en speels portret van intense relaties tussen mensen.

- **Tenzij de vader** van *Karin Amatmoekrim* is een intiem portret van haar zoektocht naar een vader, en daarmee naar haar eigen identiteit. De in Paramaribo geboren schrijfster groeit op in een achterstandswijk in Nederland. Daar waar 'het schimmelde in de hoeken van de gebouwen'. In de huizen van velen leven demonen: bij Karin is dat haar drankverslaafde vader. Ze is elf als ze te horen krijgt dat de man die zij kent als 'haar vader', niet haar biologische vader is. Als ze negentien is, dient haar echte vader

zich aan. Vanaf dat moment ontstaat er een voorzichtige, zielloze correspondentie. Enkele jaren later gaat ze voor het eerst naar Suriname om haar familie en haar geboorteland te bezoeken.

- In **Kerstdagen** laat *Jeanette Winterson* haar fantasie de vrije loop, twaalf betoverende (kerst)verhalen voor twaalf donkere koude avonden - aangevuld met eigen herinneringen én twaalf feestelijke recepten voor een vleugje Engelse kerstsfeer. Heidense, bijbelse, magische, gothic en autobiografische verhalen die met de tijd tussen en kerst en driekoningen te maken hebben.

- In **Ons soort mensen** laat *Juli Zeh* de plattelandsidylle in een klein dorpje wreed verstoren als ze de overheid een paar kavels laat aanwijzen voor de productie van windenergie. De inwoners zijn onmiddellijk verdeeld en oude geschillen steken de kop op. Hoe lang gaat het goed in een dorp met zoveel intriges? Juli Zeh heeft elk hoofdstuk vanuit een andere inwoner geschreven en ontleedt de personages erg goed. Met subtiele humor laat ze hun ware gezichten zien.

Leuk 'detail': de succesvolle Duitse schrijfster blijkt veel geciteerd te hebben uit *Dein Erfolg* van Manfred Gortz, tevens lijfboek van een van de personages. Plagiaat? Ze blijkt dat boek ook zelf geschreven te hebben.

- Een paar maanden na het 3e deel is nu ook het 4e en laatste deel van *Elena Ferrante's* vierluik Napolitaanse romans in het Nederlands uitgekomen, **Het verhaal van het verloren kind**, de ontknoping van een levenslange vriendschap. Elena en Lila zijn samen in dezelfde volksbuurt opgegroeid, hebben hard gevochten eraan te kunnen ontsnappen, maar hebben een heel verschillend leven geleid. Ondanks hun enorme tegenstellingen zoeken de vrouwen elkaar steeds weer op. Onbeschaamd is men bezig geweest de schrijfster haar vrijheid en de bescherming een pseudoniem te gebruiken te ontnemen. De waardering voor deze romanserie heeft er waarschijnlijk en terecht niet onder geleden.

- In ***Aan het eind van de dag*** van Nelleke Noordervliet krijgt Katharina Mercedes Donker, ex-minister en auteur van twee bestsellers over politiek en de rol van de vrouw, het verzoek mee te werken aan haar eigen biografie. Ze wil niet. Ze voert een aantal weerspannige gesprekken met haar aspirant-biografe, maar herinneringen dringen zich steeds meer aan haar op. Wat wil ze per se niet kwijt aan de biografe? Wat is te persoonlijk? Wat is te pijnlijk? Een biografie wordt zo altijd een verwrongen zelfportret. "Een uitstekende roman", aldus de NRC, over doorleven en terugkijken.

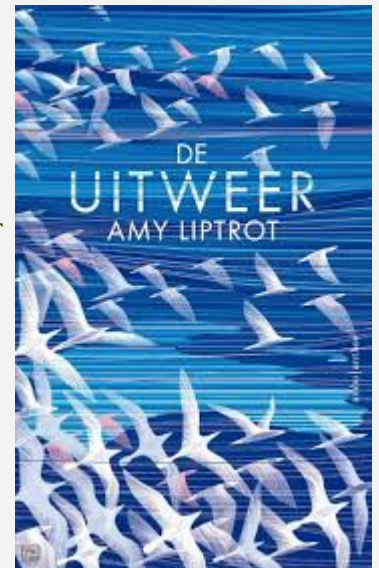

- ***Zorgen voor het gezin*** is deel 2 van de ambitieuze trilogie die Kristina Sandberg schreef over huisvrouw Maj. Het is een beeld van haar bestaan in de 40-er en 50-er jaren, vanuit Maj innerlijke beleving beschreven. In beginsel is dit geen gemakkelijk onderwerp om een aantrekkelijk boek van te maken, maar de Zweedse schrijfster is er in geslaagd onverbloemd en in een stijl die aan Virginia Woolf doet denken een intieme vrouwenportret in een sterke veranderende wereld te schetsen. In Nederland wordt de trilogie in omgekeerde volgorde uitgegeven, enigszins verwarrend, maar niet onoverkomelijk omdat elk boek op zich gelezen kan worden.

- Nog een beeld uit de jaren 50 en 60: ***Langste nacht*** is de debuutroman van de Amerikaanse Andria Williams over een eenzame huisvrouw die met man en dochters prachtig en ver afgelegen in Idaho woont. Zij wil zich niet conformeren aan de rol die haar opgelegd wordt. Hij maakt carrière in het leger als operator van een kerncentrale en neemt verkeerde beslissingen. Verwachtingen, angsten en dromen worden niet uitgesproken. Het klinkt plat getreden, maar er zijn

enthousiaste recensies.

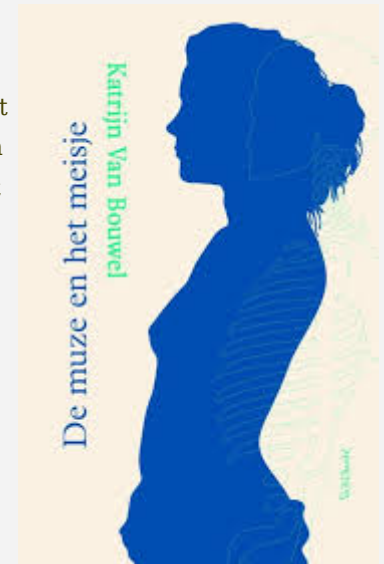
- ***De uitweer*** is het bijzondere en heftige debuut van Amy Liptrot, tevens autobiografie, omschreven als een boek vol adembenemende natuurbeschrijvingen en ontwapende memoires over verslaving en herstel, de stad en het eiland. Zodra ze kan vertrekt Amy Liptrot op haar 18e van de Orkney eilanden naar London, weg uit een suffe omgeving naar een leven van drank en andere verleidingen. Ze realiseert zich dat het zo niet goed zal gaan, keert na haar rehab terug naar de Orkneys en begint de natuur met nieuwe ogen te bekijken. "Een toekomstige klassieker"

- Bij uitgeverij Karmijn (een onafhankelijke kwaliteitsuitgeverij van historische en een beetje 'vintage' literaire fictie en non-fictie) is na 25 jaar voor het eerst in het Nederlands vertaald ***De engelenpoort*** van de Britse schrijfster

Penelope Fitzgerald (1916-2000). Het is een van haar laatste romans (ze was al 74) en gaat over het fenomeen 'liefde op het eerste gezicht'. Een verkeersongeluk brengt twee mensen bij elkaar. Nadat ze bij elkaar in bed wakker worden verdwijnt zij spoorloos, en hij gaat smoorverliefd naar haar op zoek. Hij moet er achter komen wie zij eigenlijk is. Het verhaal speelt zich af tegen de achtergrond van universiteit van Cambridge waar de opkomende deeltjesfysica de natuurkundige faculteit verdeelt.

- **De muze en het meisje** van *Katrijn van Bouwel* wordt door uitgeverij Prometheus aangekondigd als "Een fenomenaal debuut en een zinnelijke ode aan het menselijk lichaam!" Een jong meisje staat in een museum oog in oog met een wulps Venus. Prompt neemt ze zich voor om ook de muze van een kunstenaar te worden, zich toe te vertrouwen aan de scheppende gedachten van een ander, en aan de handen van het lot. Totdat dat lot de noodzaak doet opwerpen zich van lijdend voorwerp tot onderwerp te transformeren.

Nieuwe dichtbundels

- **Het moet nog ergens liggen** van *Joke van Leeuwen*, een bundel met grote thema's gevat in lichte woorden. Op een speelse manier laat ze je anders naar de dingen kijken. En altijd illustreert ze haar gedichten met eigen(zinnige) grafische beelden- die op de kaft spreekt boekdelen. Ouder worden dringt langzaam haar gedichten binnen.

- In **De tere bloemen van het verstand**, het debuut van *Myrte Leffring*, begint een vrouw telkens opnieuw aan een mythische tocht over een brug waarbij mensen, dieren en emoties figureren in een buitengewone en tegelijk alledaagse omgeving. Synchroon met de reis van de vrouw volgen we haar gedachten: herinneringen, dromen, beschrijvingen van voorbije jaren.

Rond de presidentkandidatuur van Hillary Clinton zijn verschillende boeken over vrouwen in de politiek verschenen. In het kort:

- **First Lady's. De charme en kracht van Amerika's moderne presidentsvrouwen.** Correspondente *Kate Andersen Brower* geeft op basis van ruim 200 interviews een grondige inkijk in het bestaan van deze vrouwen die veel rollen tegelijkertijd moeten vervullen aan de zijde van hun machtige man. Hoe ver strekt hun macht?

- **Hare excellentie. Zestig jaar vrouwelijke ministers in Nederland.** Hoogleraar vergelijkende politicologie *Monique Leyenaar* beschrijft en analyseert op basis van haar eigen interviews met vrouwelijke ministers, krantenartikelen en (auto)biografieën allerlei aspecten van het ministerschap, een kijkje achter de schermen van 33 ministers. Van Marga Klompé in 1956 tot de vijf nu in kabinet Rutte 2.

Nieuwe thrillers die misschien de moeite waard zijn

- Met goedkeuring van de erven van Agatha Christie heeft *Sophie Hannah* haar 2e detective geschreven over Poirot, **De nieuwe erfgenaam**. De gepensioneerde Belgische speurder is een van de genodigden op een landgoed in Zuid-Ierland. Niemand weet waarom ze zijn uitgenodigd, maar dat zal gauw zal blijken. Critici hebben bewondering voor de vormgeving van Poirot's comeback en vinden de verhalen over hem goed opgetekend.

- "Voor lezers die houden van thrillers waarin het bovennatuurlijke toeslaat is het debuut van de Britse schrijfster *Jess Kidd* snoepgoed", aldus de recensent in Trouw. **De laatste rit** gaat over een 26 jarige man die als kind in de steek is gelaten door zijn moeder en terugkeert naar zijn geboortedorp. Een innovatieve literaire misdaadroman in mooi proza.

- Deel 3 en 4 van de *Noordzeemoorden* van *Isa Maron* zijn uit, **Ritueel** en **Eindspel** met een vervolg over rechercheur Maud Mertens, student Forensisch Onderzoek Kyra Slager en de vermissing van Sarina, de zus van Kyra. Onze recensente Hannah was enthousiast over de eerste delen, ze zal ook de laatste twee lezen en bespreken.

Activiteiten in Utrecht en daarbuiten

- T/m 17 april is in het Rijksmuseum van Oudheden (Leiden) de tentoonstelling **Koninginnen van de Nijl** te zien. Beroemde Egyptische koninginnen als Ahmose Nefertari, Hatsjepsot, Teje, Nefertiti en Nefertari hadden grote politieke invloed, maar ze waren tegelijkertijd ook echtgenote. Een farao kon met vele vrouwen getrouwd zijn, maar slechts één mocht de titel 'Grote koningin' dragen. De koninginnen hadden een vorstelijke én goddelijke status. Ze bekleedden belangrijke religieuze functies en er werden speciale tempels voor hen gebouwd. Soms duurde de goddelijke status zelfs na hun dood voort. De tentoonstelling vormt een kennismaking met het weelderige leven aan het Egyptische hof. Daarnaast is er een reconstructie van één van de kamers uit het graf van koningin Nefertar, met deksel van de sarcofaag en grafgiften.

Meer info: <http://www.rmo.nl/tentoonstellingen/koninginnen-van-de-nijl>

- Rond *Koninginnen van de Nijl* organiseert de Vrije Academie een aantal lezingen en studiedagen. Diana de Wild geeft lezingen om de tentoonstelling in te leiden. Er is op verschillende locaties een studiedag met als onderwerp *Powervrouwen in Egypte*.

Meer info via: <https://vrijeacademie.nl>

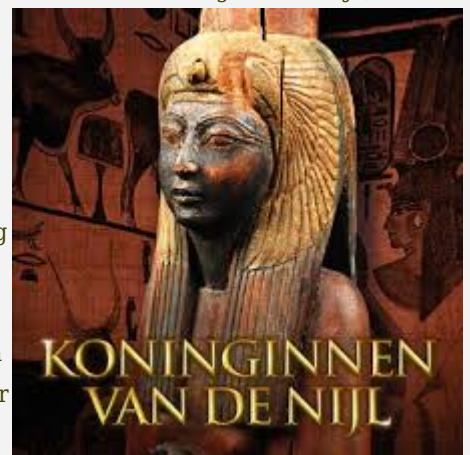
- Uit een heel andere tijd: in de Nieuwe kerk in Amsterdam is een tentoonstelling bezig over Marilyn Monroe, **90 jaar Marilyn. Omzien naar een iconische vrouw**, over haar leven en nalatenschap. Misschien past de Engelse ondertitel beter, *Reflecting on a female icon*. Haar uitspraak "I don't mind living in a man's world, as long as I can be a woman" spreekt tot veel verbeeldingen. Wat zegt het over haar? Wat over ons? En wat zegt het trieste laatste deel van haar leven over haar, en over de mensen om haar heen?

Meer info: <https://www.nieuwekerk.nl/tentoonstellingen/90jaarmarilyn/>

- Op 9 december is in boekhandel Savannah Bay een **Feminist open mic night**. Iedereen die op deze avond iets wil zingen, rappen, voordragen, voorlezen, performen of anderszins iets onder de aandacht wil brengen over feminisme en/of wat dat voor haar/hem betekent is van harte welkom is om dat op het open podium te komen doen.

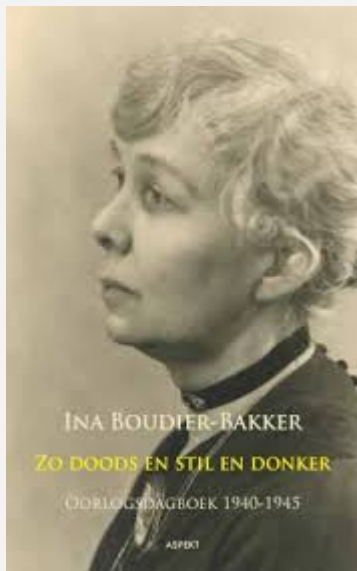
Het thema deze keer is *Sisterhood*. Meer

info: http://www.savannahbay.nl/index.php?agenda_id=306&pageid=7

- Op 11 december komt hoogleraar recht en ethiek Martha Nussbaum naar Utrecht (oude Neude-postkantoor). Ze komt vertellen over haar nieuwe boek **Woede en vergeving**. Ooit werd onze samenleving geregeld door wraak en woede. Volgens de Grieken stelde de godin Athene de rechtsorde in. Ze verjoeg de wraakgodinnen daarbij niet. De wraakgodinnen werden gepacificeerd en kregen een plekje toegewezen in het centrum van Athene. Dat is precies wat wij ook zouden moeten doen met onze eigen woede- en wraakgevoelens, stelt de Amerikaanse (top)filosofe: we moeten ze een plek geven in ons privéleven, sociale leven en politieke leven. Teruggrijpend op de stoïcijnse filosofen laat ze zien hoe blinde woede omgezet kan worden in een goed gesprek, in wetgeving en in generositeit.

Meer info en reserveren: <http://www.bibliotheekutrecht.nl/agenda/martha-nussbaum.html>

- Op 18 december organiseert Salon Saffier een middag over **Ina Boudier Bakker**. Gé Vaartjes zal vertellen over het leven en werk van de 50 jaar geleden in Utrecht overleden schrijfster en werpt daarbij ook licht op de onbekende Ina Boudier-Bakker. Zij schreef groot opgezette (familie)romans en verhalen. Haar romans *Armoede*, *De straat* en *De klop op de deur* oogstten veel roem en werden geprezen om de warmte en het psychologisch inzicht waarmee mensen neergezet werden. Sinds kort is er sprake van een hernieuwde belangstelling voor haar werk. Tijdens de middag zal ook *Ontmoeting*, een nieuwe uitgave van een aantal van haar verhalen, gepresenteerd worden.

Meer info: <http://www.salonsaffier.nl/Programma+informatie.php?id=260&nav=2>

- Op de middag ervoor, 17 december, wordt een nieuwe uitgave gepresenteerd van Gertrude Pape's in 1944 clandestien verschenen dichtbundel. Deze heruitgave wordt aangevuld met een kleine selectie uit *A Sheaf of Simple Poems*, een reeks onuitgegeven gedichten van haar man Theo van Baaren naar aanleiding van haar sterven in 1988. Samen gaven zij in 1941-44 in Utrecht het een-exemplarige tijdschrift *De Schone Zakdoek* uit.

Hierin verscheen o.a. Van Baarens tekst van de vestzakopera *Der Mörder*. Deze opera zal ook uitgevoerd worden.

Meer info: <http://www.salonsaffier.nl/Programma+informatie.php?id=257&nav=2>

Bibliotheek-nieuws

- Na het bezoek van Moyra Haaxma van de Utrechtse vrijwilligerscentrale zijn Jonna en ik plannen aan het maken voor extra activiteiten in de bieb en een betere zichtbaarheid van de bieb in Utrecht en daarbuiten. De vrijwillige recensenten hebben voor ons een belangrijke rol. Zij schrijven over veelal recente en interessante boeken, die wij als recensie-exemplaar van uitgevers krijgen en aan onze collectie kunnen toevoegen. We willen voor hen een schrijf-coach-middag/avond organiseren en andere mogelijkheden creëren om het lezen en bespreken op een leuke manier te ondersteunen. Een van de geluiden die we bij navraag van hen terug kregen is de wens om meer reactie te krijgen op wat ze schrijven. Dus hierbij doe ik een **oproep: laat vooral vaak horen wat je vindt van het boek en de recensie die je gelezen hebt**. Dit kan via onze website, en ook via facebook of twitter waar de recensies vermeld worden. Het is altijd leuk en ondersteunend om iets te vernemen over wat gepubliceerd is, zeker voor degene die er de tijd en energie in gestoken heeft om het te schrijven. Zo kan er misschien ook een gesprek ontstaan over het boek en/of de schrijfster.

- Vlak voordat ik de nieuwsbrief wilde gaan versturen werd ik gebeld door een correspondent van het Algemeen Dagblad/Utrechts Nieuwsblad. Hij was toevallig langs de vrouwenbibliotheek gefietst en nieuwsgierig geworden. Later deze week komt hij langs om te kijken, te 'interviewen' en een artikel te schrijven. Een leuke PR-afsluiting van dit jaar!

Nieuwe boeken in de bibliotheek

Noodweer van Marijke Schermer, *Er moet iets gebeuren* van Maartje Wortel, *Het smelt* van Lize Spit, Een nieuwer testament van Hella Haasse, *De meisjes* van Emma Cline, *I love Dick* van Chris Kraus, *Klein zwart verhalenboek* van A.S. Byatt,

Nieuwe recensies van deze maand als link bijgevoegd

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2016/11/07/het-ware-verhaal-van-haar-en-mij-door-delphine-de-vigan/>

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2016/11/11/klein-zwart-verhalenboek-door-a-s-byatt/>

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2016/11/15/de-gelukkigen-door-kristine-bilkau/>

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2016/11/19/selma-door-carolijn-visser/>

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2016/11/21/je-houdt-het-niet-voor-mogelijk-door-katrine-marcal/>

<http://vrouwenbibliotheek.nl/2016/11/24/het-absurde-idee-je-nooit-meer-te-zien-door-rosa-montero/>

De leenbijdrage voor 2016 is opnieuw vastgesteld op € 25,-. Je kunt hiervoor onbeperkt boeken lenen en/of vriendin/vriend van de bibliotheek zijn. Iedereen die boeken leent en/of wil gaan lenen wordt vriendelijk verzocht dit bedrag over te maken op banknummer NL71 INGB 0009 2669 95 ten name van Stichting Es Scent ovv naam en 'leenbijdrage 2016'. Eenmalig een boek lenen kan ook. De bijdrage hiervoor is € 1,- per boek.

Vanaf 1 oktober betaal je € 10,- voor de rest van het jaar.

Op www.vrouwenbibliotheek.nl is meer informatie over de bibliotheek te vinden, de nieuwsbrief is ook te lezen via onze website.

Naast de aangekondigde openingstijden blijft het altijd mogelijk om op afspraak een bezoek te brengen aan de bibliotheek. U bent van harte welkom.

Marjolein Datema

Utrecht, 28 november 2016

'Het absurde idee je nooit meer te zien' door Rosa Montero

Rosa Montero

Het absurde idee je nooit meer te zien

Het absurde idee je nooit meer te zien van Rosa Montero is een persoonlijk boek. De auteur vertelt wat ze ervaren heeft na de dood van haar man. Toch reikt haar schrijven veel verder dan haarzelf. Met dit boek leeft ze haar eigen woorden na: *“Voor mij is het evident dat goede fictie altijd universaliteit nastreeft en inzicht probeert te geven in wat het is om een mens te zijn.”*

Het resultaat is boeiend, toegankelijk en van belang.

Zoals de titel misschien al verklapt, is rouw een belangrijk thema in het boek. Het gaat echter over veel meer. De ideeën van Rosa Montero over de waarde van kunst, over gebonden zijn aan verwachtingen, over schrijven en over ouderdom zijn erin verweven.

De aanleiding voor de auteur om dit boek te schrijven was haar kennismaking met het dagboek van Marie Curie. Deze Pools-Franse natuur- en scheikundige schreef dat in de maanden nadat haar man Pierre was overleden. In *Het absurde idee je nooit meer te zien* vormt dit dagboek de leidraad. Rosa Montero vertelt over Madame Curie, interpreteert diens notities en spiegelt haar eigen persoonlijke ervaringen steeds aan die van Marie.

Deze biografische en autobiografische elementen vloeien soepel over in Rosa Montero's algemene wijsheden. Ondanks zijn diversiteit, is het boek een mooi geheel. Het heeft geen strikte structuur, wel een grote mate van samenhang. Zelf zegt de auteur:

“[Ik heb] zin om te schrijven zoals je ademhaalt. Op een natuurlijke manier.”

Het heeft een boek opgeleverd dat ook zo leest: als een gedachtegang.

Ook waar het gaat om het schrijven zelf, hanteert Rosa Montero haar opvatting als richtsnoer. Haar mooie gedachten over schrijverschap probeert ze met dit boek op te volgen. Ze streeft ernaar *“echt vrij [te] zijn, vrij van [haar] bewuste ik, van overgeërfde regels, van de onderwerping aan de blik van de ander, van [haar] eigen #Ambitie, van het verlangen [zich] te*

verheffen als een adelaar, van [haar] angsten en twijfels en schuldgevoelens en bekrompenheid (...). Alleen als je echt vrij bent, kun je goed (...) schrijven".

Bij schrijven én bij lezen speelt collectiviteit een grote rol, zegt ze. Kunst maken of ondergaan verbindt ons met de rest van de mensheid. Die gezamenlijkheid geeft troost. Bovendien helpt de schoonheid van kunst ons wanneer het leven ons zwaar valt. *"Wij mensen beschermen ons tegen zinloos lijden door het op te smukken met de zin van schoonheid."*

Aan het eind van het boek spreekt Rosa Montero over het eind van een mensenleven. Ouderdom kan volgens haar iets bijzonders bieden: lichtheid. Wie alle ambitie en gevoelde plichten achter zich heeft gelaten, kan *"[l]even in de superieure gratie van het hier en nu."*

Met deze gedachte eindigt de stroom bespiegelingen. Gelukkig is denken niet te begrenzen door een kaft. Waar *Het absurde idee je nooit meer te zien* ophoudt, kan ieder met zijn eigen gedachten verder gaan. Het boek biedt inspiratie genoeg!

Over de auteur

Rosa Montero (1951) is een van de bekendste Spaanse schrijvers. Na haar studies psychologie en journalistiek werkte ze voor El País, de grootste krant van Spanje. Al snel won ze prijzen voor haar artikelen en literatuurkritieken. In 1979 verscheen haar eerste roman, *Crónica del desamor (Absent love : a chronicle)*. Van veel van haar boeken is een Nederlandse vertaling gepubliceerd: *Als een vorstin zal ik je behandelen* (1990), *Het kristal van Koud Water* (1991), *Mooi en donker* (1994), *De dochter van de kannibaal* (1999), *Het hart van de Tartarus* (2002), *Red de wereld! Volg de instructies* (2011). *La loca de la casa* (2003, *The Lunatic of the House*) beschouwt ze zelf als een van haar beste boeken. Veel ervan staan op de plank in de vrouwenbibliotheek.

Uitgever Wereldbibliotheek, 2015

Pagina's 224

Vertaling uit het Spaans door Hendrik Hutter (*La ridícula idea de no volver a verte*)

ISBN 978 9028 426 207

Recensie door Fieke Boschman, november 2016

'Het begon met een ster' door Helga Weiss

Het oorlogsdagboek van een joods meisje

In 1939 begint de negenjarige Helga Weiss met schrijven. Ze schrijft over het begin van de oorlog in haar woonplaats Praag, de steeds strengere sancties van de Duitsers tegen de Joden, de deportatie naar de getto van Theresienstadt, haar verblijf in concentratiekampen als Auschwitz en Mauthausen en het moment van vrede. Met kleurpotloden tekende en beschreef ze in schoolschriftjes en op losse blaadjes wat zij om zich heen zag gebeuren. In *Het begon met een ster* is haar verhaal in dagboekfragmenten vorm gegeven.

Het dagboek is een driedelig verhaal. Elk deel beschrijft een specifieke periode. Het eerste deel vertelt Weiss over haar jeugd in Praag vlak voor en tijdens het uitbreken van de oorlog. De sancties van de Duitsers benauwen haar rustige leventje met haar vader en moeder. Het niet meer naar school mogen raakt Helga diep. Het afscheid nemen na de oproep voor transport is schrijnend: *"Ik kan niet slapen en eigenlijk wil ik het ook niet. Als ik opblijf, maak ik de nacht langer en stel het moment van afscheid uit..."*

De deportatie naar en het verblijf in de getto van Theresienstadt beschrijft ze in het tweede deel. Haar vader wordt vrij snel na de binnenkomst gescheiden van haar en haar moeder. Zijn positie binnen de getto zorgt geregeld voor vrijstelling voor deportatie naar nog onbekende oorden waar geruchtmakende geluiden over 'gas' gaan. Het dagelijks leven in de getto en het meisjeshuis is overleven met angst voor omkomen en de nodige creativiteit. Het schleusen (ritselen) van groente van het land tijdens de dwangarbeid, vraagt voorbereiding als geheime zakken in de binnenvoering van een jas of broek. Helga Weiss en haar moeder wringen zich in allerlei bochten om hoe dan ook bij elkaar te blijven. Naar vader kijken ze geregeld uit, totdat er uiteindelijk een deportatie naar Auschwitz plaatsvindt.

In het laatste deel vertelt ze over haar verblijf in Auschwitz, Freiburg en Mauthausen. De wijze waarop de SS'ers de gevangenen onder de duimen willen krijgen en houden, bezorgden een stugge knoop in mijn maag; uren in de kou staan

zonder beschermende kleding, weinig tot geen eten en drinken, fysiek geweld. Weiss: *“Ik heb de pech dat het [geweld] altijd vlak voor mijn neus gebeurt. Vroeger werd ik er misselijk van, maar nu laat me zoiets volkomen koud.”*

Haar doorzettingsvermogen krijgt steeds meer klappen en scheurtjes, willen ontsnappen en zelfs zelfmoord komen in haar gedachten op.

Dan komt er eindelijk het moment dat de Duitsers de oorlog verliezen. De vreugde van Weiss: *“‘VREDE’ herhaal ik en bij dat woord trilt elke zenuw in mijn lijf als een snaar”*.

Helga Weiss overleeft als één van de weinige kinderen van Theresienstadt de oorlog. Samen met haar moeder keert ze terug naar Praag, haar vader komt niet meer thuis.

De toelichting, het voorwoord en de verantwoording voorafgaand aan het dagboek bevat essentiële informatie om de context van het verhaal goed en gedegen te kunnen plaatsen. Ook het gesprek met Helga Weiss na afloop van haar verhaal is belangrijk om te begrijpen hoe het kan dat gevangenen wisten van de gaskamers en het bijbehorende crematorium bij Auschwitz-Berkenau.

Het dagboek is duidelijk geschreven vanuit het perspectief van een volwassene. Er is soms een te groot contrast tussen de volwassen schrijfstijl en de kinderlijke opmerkingen. Een zin als *“De arme ziel [moeder] is vast net zo moe als ik”* klinkt niet als van een tienjarig meisje. Met name het tweede deel van haar verhaal bevat dit grote contrast waardoor er een vervreemding ontstaat. Het boek leest dan ook eerder als een volwassene die herinneringen vertelt dan een tiener die in haar dagboek schrijft.

De tekeningen van Weiss zijn van onschatbare waarde, realistisch en confronterend. Hierin zie je puur en oprecht de blik van een twaalfjarige die door te tekenen verwerkt wat ze ziet.

Helga Weiss schrijft en tekent authentiek, zonder fratsen en poespas, haar verhaal.

Uitgeverij	The House of Books, mei 2012
Pagina's	222
Vertaling	uit het Engels door Edgar de Bruijn, (<i>Helga's Diary</i>)
ISBN	978 9044 334 593

Recensie door Isabelle Zumbrink, januari 2014

Verzameld werk Anne Frank

 Deze week is het *Verzameld werk* van *Anne Frank* verschenen. Er is inmiddels veel over haar geschreven, maar haar wereldberoemde dagboek blijft een belangrijk oorlogsdocument. Mede daardoor is de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog, zowel in Nederland als in de rest van de wereld levend geworden en gebleven.

Het initiatief tot het samenbrengen van alles wat Anne Frank heeft geschreven, is uitgegaan van het Anne Frank Fonds in Basel, dat de rechten heeft op haar werk, en uitgeverij Prometheus. In het *Verzameld werk* zijn de drie versies van haar dagboek opgenomen. Daarnaast heeft zij nog meer geschreven, onder meer verhalen die eerder werden gebundeld in *Verhaaltjes en gebeurtenissen uit het Achterhuis* en *Cady's leven*. Dat laatste is een roman in wording die ze in haar tweede dagboekschrift schreef.

Het *Verzameld werk* bevat ook haar brieven, waaronder een aantal die niet eerder zijn gepubliceerd, en haar *'Egyptedagboek'*, een verzameling plaatjes die ze uit het verzamelwerk *'Kunst in Beeld'* knipte en in een schrift plakte. Het boek biedt bovendien achtergrondinformatie over Anne, haar familie, de bezettingstijd in Amsterdam en de geschiedenis van haar dagboek, en een uitgebreide verzameling foto's.

“Zal ik ooit nog eens journaliste en schrijfster worden? Ik hoop het, o ik hoop het zo, want in schrijven kan ik alles vastleggen, m'n gedachten, m'n idealen en m'n fantasieën.”

Anne Frank, 5 april 1944